

Stane se orwellovská vize „1984“ skutečností?

Pojmeme-li lidské tělo jako množinu počítačově zpracovatelných informací – tzv. biometrických znaků – je zřejmé, že tyto informace mohou být v podobě dat počítačově uchovávány v databázi, ukládány na rozličná paměťová média a přenášeny z místa na místo. Od toho se odvíjejí rizika jejich zneužití, spojená s ochranou soukromého života lidí. O základních principech použití biometrických prvků, o jejich budoucím využití v souvislosti s verifikací a identifikací osob a především o ochraně jedince a jeho soukromí je následující rozhovor s předsedou Úřadu pro ochranu osobních údajů RNDr. Karlem Neuwirtem.

Pane předsedo, můžete objasnit základní smysl zpracování biometrických znaků v návaznosti právě na verifikaci a identifikaci jedince?

Biometrická analýza je poměrně stará metoda, avšak její použití pro identifikaci a verifikaci jedince se dostala do popředí zájmu zejména po teroristických útocích na Spojené státy. Samozřejmě již dříve se používala v řadě mimořádně důležitých případů, např. při hlídání vstupů do rizikových oblastí a prostor (zejména utajených velitelství bezpečnostních složek a armády a speciálně výsostně strážných objektů, jako kupř. raketových základen a skladů jaderných zbraní). To už jsou metody známé, ale tlak na jejich použití se zvýšil právě po 11. září 2001. A od tohoto data se, mj. v rámci obrany proti terorismu, zvyšují požadavky na zavedení nových identifikačních biometrických prvků do identifikačních dokladů. Paradoxně i tyto metody, které by měly zamezit veřejnému ohrožení, musejí být samy ošetřeny náležitými pravidly ochrany jedince, protože u identifikace (tzn. tam, kde je biometrická analýza použita pro identifikaci) se musejí vytvářet i databáze s příslušnými digitalizovanými obrazy reálných biometrických znaků (anglicky templates). Samozřejmě jakákoli databáze, která obsahuje osobní informace o jedinci, je principiálně zneužitelná, riziková pro osobní život a soukromí toho člověka. Použití biometrických údajů pro verifikaci je – z hlediska ochrany soukromí – přijatelnější než při použití pro identifikaci, protože u verifikace se „jenom“ ověřuje,

zda ten, kdo o sobě prohlašuje, že někým je, jím opravdu je; jestli doklad, o kterém tvrdí, že je jeho, skutečně patří jemu. Ale i v těchto případech riziko zneužití existuje. V takových případech je možno biometrické informace vyhodnocovat také off-line, srovnáním určitého přirozeného biometrického znaku, tzn. toho, který jedinec

RNDr. Karel Neuwirt
předseda Úřadu pro ochranu osobních údajů

nabízí, s tím, který je uložen v paměťovém nosiči (často na čipové kartě).

Můžete uvést konkrétní příklad?

Když si vezmeme klasický případ otisku prstů: v čipu bude zapsána digitalizovaná faksimilie vašich papírných linií. Jestliže bude třeba verifikovat daný doklad, tak vy na snímač přiložíte prst; jeho snímaný obraz se vyhodnotí při přiložení a okamžitě porovná s obrazem uloženým na čipu vyhodnocovacího zařízení. Jestliže souhlasí, tak se potvrdí, že vy jste oprávněným držitelem toho dokladu. Pro verifikaci není nutno vytvářet velké databáze. Je ovšem nutno zvolit technologie, které umožní, aby identifikační obrazy, resp. ikonické šablony (iconic templates) byly umístěny na takovém paměťovém nosiči, který máte u sebe – tedy aby nebyly archivovány ve vzdálených databázích. Proto je nutné, abyste svou ikonickou šablonu nosila na vhodném přenosném mé-

diu (papírovém dokladu či identifikační kartě). Jen se pak porovná, zda ta karta není odcizená někým jiným, protože pak by samozřejmě ty obrazy nesouhlasily. Tolik tedy o verifikaci. V případě identifikace je problém potenciálního ohrožení soukromí daleko závažnější.

Proč?

Protože identifikace znamená, že se musí vyhledat ten a jen ten obraz, biometrický znak, který identifikovaná osoba poskytla, který ji vyděluje z množiny ikonických šablon (obrazů) mnoha lidí. To znamená, že při použití biometrických údajů pro identifikaci je nutno vytvářet databáze těch digitalizovaných šablon, ke kterým se logicky přiřazují další informace nezbytné pro identifikaci a jiné informace o identifikované osobě. Takové databáze jsou – z hlediska ochrany soukromí – daleko větším problémem! Existují totiž snahy vytvářet velké centrální databáze, z nichž je vybírána množina osobních informací na základě biometrických údajů, exaktně souhlasící s údaji, které předložil daný jedinec. Bohužel, vzhledem k hrozbě terorismu sílí snahy státních orgánů a jejich bezpečnostních složek vytvářet operativní velké informační databáze, které umožní jedince kdykoli identifikovat pomocí biometrických údajů. Tyto snahy se realizují jaksi tiše, krok za krokem, bez velké mediální popularizace či zájmu. Biometrické databáze digitalizovaných šablon jsou vytvářeny pro pachatele vražd a jiných závažných trestních činů. Jakmile je taková databáze jednou vytvořena, vytvářejí se následně různé algoritmy pro zpracování těchto znaků. Jenže zároveň se databáze postupně rozšiřují, a tak už v nich nebudou jenom vrazi a násilníci, ale také, například i všechny osoby odsouzené za jinou závažnou trestnou činnost. Nu a databáze se plíživě rozšiřuje; tím, že se do ní přidávají biometrické a privátní informace dalších osob, kupř. mladistvých delikventů a osob obviněných třeba i z přestupků. Pak, jakoby znenadání, vznikne databáze velkého množství lidí, v níž se mohou ocitnout i takoví jedinci, kteří v souvislosti s trestnou činností podezřelých byli jenom vyslýcháni jako svědkové, poškození atd. Ani zdaleka tedy nemusejí být odsouzeni, ba dokonce

ani ne podezřelí! Jenže mlýnská kola vyšetřovacích mechanismů je semelou. Vznikají pak velmi rozsáhlé operativní evidence osobních údajů, v nichž lze jedince vyhledat pomocí biometrických informací. A biometrické informace lze získat mnohdy bez vědomí dotčeného jedince.

Kde očekáváte, že by tyto evidence předně mohly nalézt uplatnění?

V současné době je dokonce snahou silových ministerstev a jejich výkonných složek mít v centrální databázi biometrické informace o značné části populace. Příkladem může být armáda, v níž všichni kdy sloužící vojáci mohou mít zapsány biometrické obrazy v databázi. Pak je samozřejmě takový jedinec snadno identifikovatelný v různých situacích soukromého života, a ani zdaleka to nemusí souviset s výkonem vojenské služby. Jeho identifikační šablony a biometrické obrazy totiž zůstávají uloženy natrvalo. Analogicky i služba ochrany letišť využívá biometrických údajů. Sílí tendence, aby cestující ve vzdušném prostoru měli digitální formu biometrického obrazu někde zapsanu. Ta identifikace spočívá v tom, že jestliže jedinec poskytne (ať už vědomě či nevědomě) reálný biometrický prvek, pak jeho porovnáním s údaji v biometrické databázi lze v reálném čase zjistit, kdo opravdu přesně je. Navíc takovéto databáze mohou být průběžně doplňovány o informace o pohybu, aktivitách, zájmech, společenských a pracovních kontaktech identifikované osoby.

Vznikne tedy jakási „všeobíhající“ databáze o jejím soukromém životě. Jakou ale bude mít jistotu, že data o ní nebudou zneužita?

Použití biometrických údajů pro identifikaci jednotlivce by mělo být pod přísným dohledem, který bude garantovat, že nebude možné, aby se kdekdo rozhodl vytvořit svou vlastní databázi s biometrickou identifikací jedinců.

Proto ochránci soukromí a osobních údajů budou vždy preferovat využití biometrických informací pouze pro verifikaci, aby se jen ověřilo, že vy jste vy. Ale už se nemusí ověřovat, kdo jste, co jste, jaké máte zájmy atd. Úřad pro ochranu osobních údajů se bude zasazovat o to, aby nové metody zpracovávání biometrických charakteristik jedince byly využívány převážně pro účely verifikace. Současně požadujeme, aby identifikační systémy byly „váženy na miskách velmi citlivých vah“ – a aby podléhaly režimu příslušných zákonných opatření.

Je naší povinností garantovat to, aby – kupříkladu – nebylo možné, že zaměstnavatel se dle libosti rozhodne vytvořit soukromou databázi biometrických obrazů či genetických údajů svých zaměstnanců.

Na druhou stranu by řada občanů upřednostnila dát v plén své soukromí před reálnou hrozbou terorismu.

Ano, je pravda, že v poslední době se diskutuje použití vyhodnocování biometrických znaků v souvislosti s navrhovaným evropským pasem; USA na Evropské unii požadují, aby svým občanům vydala cestovní pasy, které budou obsahovat čip, v němž bude zapsán digitalizovaný obraz otisku prstů či oční duhovky. V první fázi to bude aktuální pro ty evropské země, které mají s USA bezvízový styk, což je většina států EU. Na ČR se zatím vztahuje vízová povinnost při vstupu na území USA. Ovšem nikterak nelze vyloučit, že v českém pasu nebude někdy takový čip, nesoucí osobní informace, včetně relevantních biometrických charakteristik. Když pak někdy někde někomu takový cestovní doklad předložíte, pak ten, komu ho předložíte, může mít snadnou možnost zjistit, kdo jste, co děláte, s kým se stýkáte atd. Tedy zdaleka nejenom možnost verifikovat, že jste oprávněný držitel toho cestovního dokladu. Samozřejmě to bude vždy zdůvodňováno bezpečnostními riziky posledních let. Je jasné, že, řekněme, taková bezpečnostní ochrana leteckého provozu bude chtít vědět, kdo skutečně jste, jakou máte národnost, zda nepatříte do tzv. „rizikových národnostních skupin“ apod. Předpokládám, že právě v tomto sektoru vzniknou snahy vytvářet centrální databáze biometrických informací.

Ale právě od toho je, bohužel, jen krůček pouhý k „orwellovskému“ monitorování jedinců. Nu a – slovy Orwellova bestselleru „1984“: „Velký Bratr nás pak může sledovat odkudkoli...“ Jak si třeba já mohu ohlídat, že taková databáze neobsahuje údaje pro mne třeba nepřijemné?

Vy jako jedinec bohužel nemáte prakticky žádné možnosti či „nástroje“, jak si ohlídat, že tam nebudou informace, které si nepřejete; například proto, že jsou pro vás deshoznostující či vás nějak deklasují. V centrálních databázích by měly být jenom takové údaje, které tam budou moci být na základě příslušného zákona nebo na základě uděleného informovaného a vědomého souhlasu dotčeného jedince. Legislativa jednotlivých států musí zajistit, že nebude možné libovolně či tzv. „svobodně“ vytvářet centrální databáze biometrických obrazů a dalších osobních informací. Pokud to vládami a parlamenty bude povoleno bezpečnostním službám, tak ať závazné právní předpisy zcela přesně stanoví, jaké další informace o jedinci smějí v té databázi být uchovávány. A také musí existovat dozorový nástroj, který bude vždy dohlížet na to, zda se to respektovalo. Ohlídá, zda někdo informace, které zákon nepřipouští, do těchto databází ad jedna nevkládá, ad dvě z nich neoprávněně nezískává.

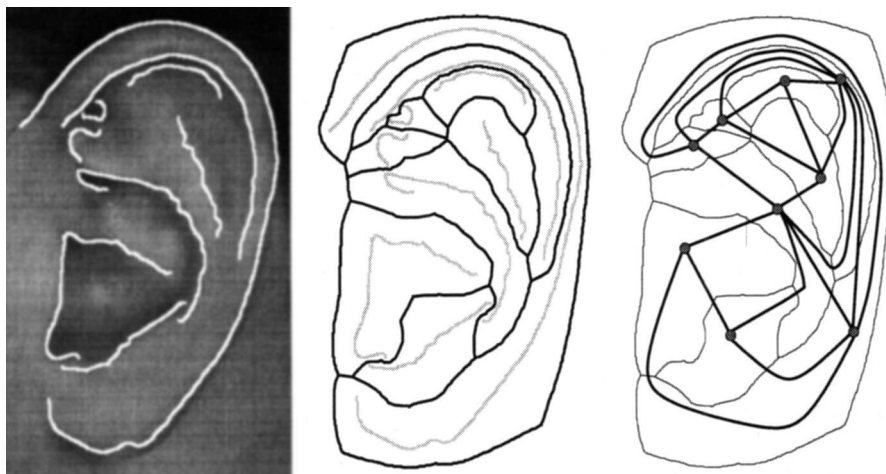
Jak se prakticky řeší příprava dané legislativy?

U nás rozsáhlé databáze biometrických informací zatím nejsou. V Radě Evropy a v Evropské komisi již pracují expertní skupiny na dokumentech, které by měly upravovat užití biometrických charakteristik vzhledem k rizikům ochrany osobnosti. Rada Evropy připravuje dokument, který se jmenuje „Základní principy ochrany osobních údajů“ právě v souvislosti s používáním biometrických dat. Evropská komise připravuje obdobný dokument „Ochrana osobních údajů a biometrické informace“. V obou těchto expertních výborech má ČR zastoupení, aktivně se podílí na tvorbě těchto dokumentů; v té skupině Rady Evropy, která připravuje zmíněné dokumenty, máme dokonce i významné kompetence a já jsem zpravodajem této přípravné skupiny. Dokument se bude projednávat na plenárním zasedání v listopadu tohoto roku. Cílem těchto aktivit je dát legislativní nástroje těm, kdož jsou v jednotlivých státech kompetentní za vykonávání dozoru. Úkolem dozoru je sledovat, zda ti, kteří zpracovávají osobní údaje, tak činí v souladu se zákony a zda jsou respektována práva jednotlivců, která jim jednotlivé právní předpisy dávají. Zpracování biometrických znaků je v poslední době metodou ne sice úplně novou, ale metodou, která je nyní středem zájmu státu i různých institucí. Tam činnost dozorových úřadů hraje nezastupitelnou roli. Jedinec musí mít určité státní záruky, že pracují vždy v souladu se zákonem ti, kteří legitimně zpracovávají osobní údaje, včetně těch biometrických.

V ČR vykonává dozorovou pravomoc nad ochranou osobních údajů váš Úřad. Jak se prakticky provádí ochrana osobních údajů či jak se zajistí, aby – mimo legální centrální databáze – nevznikaly analogické nelegální „černé“?

Zpracování nejenom biometrických, ale i jakýchkoli dalších osobních dat je možno dozorovat tak, že dozorový orgán má všeobecnou kompetenci vyžadovat informaci a dokonce nahlížet do existujících souborů. Český Úřad, stejně jako dozorové úřady v členských státech EU, má pravomoc vstupovat do míst, kde se zpracovávají osobní informace jednotlivců. Máme, podobně jako analogické instituce v EU, právo vyžadovat jakékoli podklady, které upravují zpracování osobních informací. Máme právo zakázat zpracování osobních údajů, a dokonce nařídit likvidaci osobních údajů v případě, když zjistíme, že někdo zpracovává osobní údaje v rozporu s platnými právními předpisy. Likvidace musí být poté provedena tzv. „zcela nevratným způsobem“, což má náš Úřad právo ověřit. Český zákon také umožňuje, aby Úřad pro ochranu osobních údajů uložil

pokutu do výše 10 miliónů korun; při opakovaném porušení až do výše 20 miliónů korun. Navíc trestní zákon obsahuje ustanovení, která mohou za určitých okolností postavit nelegální zpracování osobních údajů na úroveň trestného činu, se všemi z toho plynoucími trestními důsledky, včetně trestu odnětí svobody. Česká legislativa disponuje efektivními nástroji pro výkon dozorové kompetence.

Obr. 1 Ukázka identifikačního aurikulogramu

Vraťme se k biometrii. Jak se prosazuje vytvoření databáze biometrických znaků v zemích EU?

Jeden z nejzávažnějších kroků učinila Evropská unie, která přijala na červnovém summitu v Řecku rozhodnutí vytvořit cestovní pas evropského občana. Ten již bude obsahovat obraz biometrického prvku. Není ještě rozhodnuto, zda to bude otisk prstu nebo iridogram duhovky a zda v čipu zabudovaném v cestovním dokladu bude jen jeden biometrický prvek, či jich bude více a budou-li doprovázeny i dalšími osobními informacemi o držiteli pasu. Rozhodnutí bylo přijato, a tak jeho realizace by mohla být rychlá; už proto, že pro cestování v bezvízovém styku USA vyžadují a prosazují, aby cestovní doklady občanů zemí EU byly vybaveny vhodným biometrickým identifikantem. Prozatím ovšem ani v expertním výboru, jehož jednání se v Bruselu účastnily, nebyly předloženy konkrétní návrhy, jak to vše vlastně bude probíhat.

V současné době jak v Radě Evropy, tak v Evropské komisi jsou aktivity, o kterých jsem hovořil, zatím jen úvodní, preventivní. Snahou je vytvořit již zmíněné základní právní rámce. Také OECD (Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj) vydala zajímavý dokument o informační bezpečnosti a soukromí v souvislosti s technologiemi identifikace pomocí biometrie i technologiemi identifikace jednotlivce na základě analýzy rekombinace DNA. Dokumenty vydané OECD nemají žádnou právní sílu, takže bude nutno vyčkat až příslušný dokument vydá Evropský parlament či Rada Evropy. Přesto i takovéto

dokumenty jsou přece jen určitými legislativně-metodickými nástroji; umožňují, aby se stále více používaly biometrické charakteristiky při současném přijímání právních předpisů chránících soukromí jedince. To, aby zpracování biometrických údajů nemohlo být zneužíváno, je v zájmu celé EU. Proto věřím, že v krátké době bude dostatek takových celoevropsky platných legislativních nástrojů k tomu, aby jednotlivé státy

Jenže ona analýza rekombinace fragmentů DNA jako taková je přeci jenom něco jiného než biometrická analýza, o které hovořím. Pro analýzu identifikaci pomocí DNA musí být vždycky k dispozici částice těla (např. vlasy, kůže, sliny, krev, tělní sekrety aj.), aby mohla být srovnána s uloženým obrazem. To u zpracování biometrických znaků není. Pro biometrickou analýzu nemusíme poskytnout a analyzovat určitý „vzorek svého těla“ – pouze musíme snímat charakteristický biometrický prvek a vyhodnotit jej.

A na závěr – čím byste se rozloučil se čtenáři? Co byste jim poradil, aby jednu neměli zamotanou hlavu tím, že někdo třeba zná nejnějnější detaily jejich soukromého života?

Nezastupitelnou úlohu v ochraně soukromí hraje jedinec. Vaším čtenářům je třeba připomenout, aby se sami zajímali o to, kdo po nich vyžaduje osobní informace a pro jaké účely; zda jsou přiměřené proklamovanému důvodu a zda je někdo nezpracovává v rozporu se zákonem. Neměli bychom být lhostejní k našim osobním údajům! Jsou našim soukromým „majetkem“. Koneckonců, monitorování našeho soukromého života přinejmenším není příjemné. Nedotknutelnost soukromí – to je jeden z nejdůležitějších statků, které má jedinec jako svobodné individuum. Právo na soukromí patří mezi práva základní a je dokonce přímo zakotveno v Listině základních práv a svobod. Takže zbavovat se svého soukromí tím, že budeme komukoli lehkovázně poskytovat osobní informace o sobě, je skutečně velmi nezodpovědné! Můžeme se potom už jen marně rozčilovat nad tím, že o nás někdo všechno ví, pokud se ukáže, že jsme mu svá osobní data nerozvázně a dobrovolně poskytl.

Děkuji za rozhovor.

Noh

mohly přijmout právní opatření upravující jak používání biometrických údajů (a technologií jejich získávání a zpracování), tak i jakékoli další zpracování osobních dat nebo informací o jednotlivcích.

Jak je tomu v ČR?

V ČR také prozatím není rozhodnuto o tom, zda budou biometrické informace povinnou součástí cestovních pasů a jiných dokladů, například občanských průkazů. Nediskutuje se o tom, že by měla vzniknout centrální databáze biometrických znaků. Pouze v Kriminologickém ústavu MV ČR existují databáze daktyloskopických informací a databáze DNA.

Jestliže matematické obrazy lidských charakteristických morfologických znaků a biochemických parametrů budou uchovávány v rozsáhlých databázích, mohou být z těchto databází extrahovány, následně sledovány v libovolné časové řadě, respektive porovnávány navzájem či s jinými soubory relevantních dat. To ovšem vytváří určitá rizika možného zneužití těchto souborů dat. Prostřednictvím biometrických znaků může být sám jedinec (jako izolované individuum) permanentně sledován, aniž si je toho vědom, protože řada takovýchto morfických a lokačních znaků nevyžaduje (posuzováno z pohledu „sledovatele“) přímou aktivitu či lokální výskyt sledovaného (obecně pak sledované entity, což může být např. tygr či orangutan – v případě biologického výzkumu ohrožených druhů zvířat).

Některé identifikační metody (např. identifikace otisků prstů) mohou proběhnout bez vědomí identifikované osoby jen dosti výjimečně. Existují však zařízení a technologie, která dokáží:

- „přečíst“ oční duhovku a sítnici;
- vyhodnocovat identifikační charakteristiky tvaru ušního boltce (obr. 1);
- vyhodnocovat chůzi, pach těla, krevní řečiště, dynamiku podpisu, hlas, tvář a řadu dalších biometrických charakteristik člověka.

Mohou tak fungovat, aniž by identifikovaná osoba o nich vůbec měla tušení, natož aby se na snímání vědomě aktivně podílela. Přitom postačí, aby jen prošla v identifikačním prostoru (např. pouze projde detektorem, o kterém neví) – a následně jsou biometrické informace vyhodnoceny a ona je identifikována.